

El teatre a Barcelona (1979/1999). Planificar: un servei cultural públic

Joan Maria Gual Dalmau

El responsable artístic del prestigiós Festival Castell de Peralada, director d'escena i gestor cultural Joan Maria Gual Dalmau, és l'autor de *La planificació teatral a Barcelona 1979-1999*, la primera tesi doctoral sobre gestió escènica realitzada en una universitat espanyola, i mereixedora d'una qualificació d'excel·lent *cum laude* l'any 2002. Per aquesta raó, hem considerat oportú incloure en aquest monogràfic un extracte d'aquest treball acadèmic, exhaustiu, rigorós i fonamental per comprendre els mecanismes de la inversió pública en l'àmbit teatral barceloní.

Cal situar la planificació, com a intervenció social, en una activitat concreta i aplicada sobre un territori determinat, que exerceix una innegable acció vertebradora. Aquesta acció es realitza per dotar de recursos, situats en termes d'eficàcia, un sector determinat que realitza una activitat traduïble en acció de caràcter general.

L'acció planificadora haurà de marcar prioritats, dotar de recursos el pla, fer una diagnosi de la situació i determinar el seu abast i les seves etapes. Això conduirà a desenvolupar unes estratègies, amb unes intervencions concretes, amb un calendari determinat que contemplarà al final un seguiment dels resultats amb una avaluació constant i la correcció de les desviacions si s'escau.

Aquests processos poden ser simultanis a l'acció o induïts, o bé posteriors sense plantejament previ o deduïts.

És en aquest sentit i sota arquets paràmetres que s'ha considerat la planifica-

ció i que s'ha plantejat en el territori de Barcelona sobre l'activitat teatral per determinar si realment podem considerar que les accions realitzades en el període estudiat (1979-1999) es corresponen a les possibles formes en què la planificació pot traduir-se.

Considerarem el fet teatral en la seva dimensió sociopolítica, que és la que ens permet situar-lo com a possible subjecte passiu de la planificació, per part de l'acció pública i, en el cas d'una acció social, a partir dels estaments que conformen el teixit del sector d'aquesta activitat i que com a professionals intervenen en el fet teatral des del punt de vista creatiu i organitzatiu.

Perquè la planificació es porti a terme en un sector determinat, cal que aquest desenvolupi una activitat de caràcter social i que es pugui qualificar d'interès públic.

Assignar el concepte de servei cultural públic al teatre es fonamenta en el paper

objectiu que aquest compleix en el sistema social i econòmic actual, i implica que els poders públics han de vetllar en el marc de les seves responsabilitats, que la Constitució els assigna en matèria cultural, i per l'existència dels mecanismes necessaris (legals i econòmics) que sigui possible que els ciutadans espanyols puguin accedir a aquest servei de forma adequada.

El teatre com a servei públic cultural proporciona a la societat valors i beneficis específics en el sentit que cap altra activitat cultural no els proporciona o ho fa d'una altra manera. Entre molts d'altres:

- Desenvolupa un determinat tipus de sensibilitat pel fet de ser un espectacle en viu que es fa en un lloc determinat en un moment concret i de forma col·lectiva.

- És necessàriament una pràctica cultural compartida.

- Genera importants sinergies amb la resta d'activitats artístiques.

- Permet la conservació d'un valuós patrimoni intangible com és la literatura dramàtica de la societat que el genera.

- Permet la conservació d'una patrimoni material, històric i arquitectònic.

- Conté un indubtable valor pedagògic universalment reconegut.

- És una expressió viva de caràcter emocional sensitiu i intel·lectual de gran valor transformador.

- Pot adaptar-se immediatament a les necessitats de la societat que l'acull.

Admès que el teatre conté aquestes condicions per ser subjecte d'activitat planificadora, caldrà determinar si aquesta consideració ha estat compartida o manifestada pels possibles motors d'accions de planificació.

La responsabilitat principal de l'acció planificadora recau, sense cap mena de dubte, sobre els poders públics en qualsevol de les seves accepcions en funció de les

competències territorials.

Aquesta responsabilitat, només s'afronta amb una capacitat d'intervenció que permeti una posició més forta que la resta dels agents. Aquest fet pot conferir-li un caràcter monopolista o autoritari que, en el cas de les organitzacions democràtiques, es compensa pels propis mecanismes de control, per la capacitat crítica del sector, i pels mitjans de comunicació més importants que legitimen, o no, una política davant l'opinió pública.

Les accions que podrien respondre a actituds planificadores haurien d'estar emmarcades en una intervenció global, que es promogués a partir dels programes establerts per les polítiques culturals.

La Comissió d'Experts de la UNESCO, ve determinar al 1967 el que s'entenia per polítiques culturals de la manera que segueix: «Entenem per política cultural un conjunt de pràctiques socials, conscients i deliberades, d'intervencions o absència d'intervencions, que tenen com a objectiu satisfer certes necessitats culturals mitjançant l'òptima utilització de tots els recursos materials i humans de que disposa una societat en aquest moment».

Vist que el teatre reuneix les condicions per ser matèria planificable, i considerant que aquesta activitat l'ha d'afrontar per responsabilitat i competència l'administració, a partir de les seves propostes en el marc de les polítiques teatrals, cal esbrinar si han considerat el teatre un servei públic i quines polítiques explícites o implícites han determinat les seves actuacions.

Els dos aspectes es poden observar conjuntament, donat que tenen una clara relació causa-efecte i que la consideració del teatre com a servei cultural públic dependrà del marc en què les polítiques culturals el situïn. Si a aquests aspectes hi afegim l'observació del marc legal i tenim en compte l'evolució normativa, tindrem la resposta de la qüestió que plantejem:

■ Edifici seu, des de l'any 2001, del Teatre Lliure, a l'antic Palau de l'Agricultura (Mercat de les Flors), a la plaça Margarida Xirgu, de Barcelona. La remodelació interior per instal·lar el teatre Lliure fou feta per Manuel Nuñez Yanovski. (Arxiu AIET.)

quan i com ha existit acció planificadora en l'activitat teatral a Barcelona entre el 1979 i 1999.

Si observem quines han estat les accions i les circumstàncies, en el període esmentat, podem determinar que les activitats de caràcter planificador sobre la ciutat de Barcelona en matèria teatral han estat escasses i les que han existit, en la seva majoria, han estat incompletes. Els processos observats han estat tots ells situats en termes de simultaneïtat, respecte a les situacions a corregir o a iniciar, la perspectiva del temps i la possibilitat d'avaluació amb marges de correcció, no existia per mor d'unes urgències històriques en la

reconstrucció de la normalitat democràtica, i de l'estabilitat sectorial. Per tant, es pot determinar que l'entorn social, polític, normatiu i econòmic, no facilitava accions a llarg termini, fins aconseguir resoldre les mancances estructurals, que no permetien ni caminar ni pensar en un futur més enllà d'un curt termini.

Així, podem admetre una primera etapa de reflexió que proporciona documents cabdals per als processos posteriors, tot ells provinents dels professionals del sector, amb una absència de polítiques culturals —tret de les encaminades a resoldre les insuficiències més elementals.

És a dir, que les accions produïdes ho

■ Vista general del Teatre Fortuny de Reus durant l'acte de lliurament dels Premis Nacional de Cultura de l'any 2007.
(Arxiu AIET.)

són des de l'interior o motor de la pròpia activitat, i vénen de les mans dels agents actius del sector, que atribueixen els resultats, bons o dolents, de la seva intervenció a la concatenació de casualitats o a una combinació singular de la informació traduïda en l'aplicació de l'experiència, però mai a la conseqüència d'una feina planificada.

Des de l'acció pública les intervencions s'han caracteritzat per un excés d'activisme (fruit d'etapes determinades presidides per l'efecte substitutori) en què s'ha intentat donar resposta a finalitats i objectius que reclamaven solucions d'urgència. En altres etapes i en moltes ocasions s'han fonamentat en lògiques externes, tot respondent més a necessitats urbanístiques, operacions de prestigi i transformacions econòmiques o territorials. El discurs de la

cultura com a factor de desenvolupament territorial ha resultat recurrent i en poques ocasions (cap en teatre) s'ha traduït en accions clares.

Considerem que els possibles nous models de polítiques culturals haurien de contemplar la planificació com un dels elements legitimadors de la intervenció, i que fins a finals de l'època estudiada no ha estat així, el que ens porta a afirmar que encara no han influït uns possibles nous models de política cultural en els anys estudiats.

Cal remarcar que en un marc democràtic, els estaments públics apliquen les polítiques de planificació en funció de les prioritats que es decideixen des de el propi estament, però clarament determinades per les demandes socials i sectorials, que es manifesten mitjançant els diversos

■ *Operació Ubú*, producció del Teatre Lliure, sota direcció d'Albert Boadella, a la seu inicial del barri barceloní de Gràcia, actualment encara tancada. (Arxiu AIET.)

mètodes de pressió que el propi sector exerceix. Aquesta pressió no es fa efectiva realment, si la pròpia societat no creu que sigui una necessitat primordial, i fins que no és així no es posa en marxa la maquinària per planificar. Això produeix un efecte pervers, ja que la majoria d'elements de conscienciació, estan en mans del poders públics, o si més no disposen de molts més recursos per arribar a l'opinió pública i generar criteri i posicionament.

La majoria de les actuacions observades, que ens han conduït a l'última dècada del segle xx, han estat fruit d'una necessitat peremptòria de supervivència, realitzades amb el desordre i la descoordinació de les presses, però són les que malgrat tot han permès avançar. Ha estat però amb grans i greus dèficits d'eficàcia, sense estudis globals per una reflexió amplia que

allunyés de l'endogamia, sense criteris per fixar prioritats, amb una utilització poc racional del recursos (pocs i inadequats), i amb lamentables duplicitats d'intervenció i rampells de supèrbia i personalisme per part d'alguns, tant de l'esfera política com de la professional.

El que es desprèn de la totalitat de les observacions realitzades, i que potser es compendi de molts factors, es desprèn d'aquestes tendències neoliberalitzants de la societat del benestar, que camina cap a perilloses fórmules de globalització, que aplicades a la cultura, poden ser tant o més perilloses que en qualsevol altre sector de l'activitat, donada la seva fàcil assimilació amb l'uniformat, que es per naturalesa contraposada a la creació. Un marc cultural que nega la creació no existeix com a tal.

S'observen, i generen preocupació o haurien de generar-la, mostres d'activitat empresarial que sotmeten la creació a les lleis del mercat i que donen prioritat a la gestió davant el fet creatiu. Una tendència perillosa dels responsables de l'acció pública es produeix quan traspassen competències irrenunciables de la seva condició de servei públic a les esferes privades, amb una inquietant predisposició a l'externalització dels serveis culturals. Polítiques culturals que estan més en funció de les persones que dels propis programes. Falta de decisió política per aplicar els resultats dels estudis que es realitzen, que semblen més destinats a brillar de cara a la galeria que a ser efectius.

La falta de planificació en el període estudiat ha portat a les situacions esmentades i a determinar que des de la responsabilitat política, que és on rau la iniciativa de la planificació, es pensa que la cultura no es estrictament necessària i que la majoria de les institucions culturals del país, de la transició ençà, s'han fet malament, sense programa, sense preveure les dotacions econòmiques i humanes que calien, i normalment, sense projecte de funcionament ni a curt, ni a mig, ni a llarg termini. Els equipaments aconseguits han semblat sovint, més que una necessitat assumida i compartida, un caprici dels creadors.

Cal determinar que assignem al teatre el concepte de servei cultural públic, que fonamentem en el paper objectiu que aquest compleix en el sistema social i econòmic actual, el que implica que els poders públics haurien de vetllar, en el marc de les seves responsabilitats, tal com la Constitució indica, per l'existència de mecanismes necessaris, entre els quals hi ha els legals, per fer possible que els ciutadans accedeixin a aquest servei en condicions adequades.

Així, si el teatre també compleix un paper en el sistema econòmic del país, ha de trobar un marc normatiu d'actuació que li

faciliti el procés per arribar al seu destinatari que es el públic. Malauradament, s'ha comprovat que això no es correspon a la realitat, malgrat que la Constitució defensa l'accés a la cultura de tots els ciutadans, ja que l'activitat teatral està subjecta a les normes del mercat com qualsevol altre producte, sense tenir en compte les seves especificitats, centrades essencialment en el fet que és un producte artesà, que requereix del directe, fungible i col·lectiu.

El paper de les polítiques culturals resulta essencial també aquí, perquè el procés normatiu en un entorn democràtic està en mans dels legisladors i, per tant, la seva aprovació depèn del Parlament que sanciona per votació les iniciatives normatives, amb què la determinació està directament relacionada amb la decisió política que poden impulsar les forces majoritàries.

El recolzament públic al teatre, s'ha canalitzat a través de normes disperses amb perspectives a curt termini, no sempre coherents entre si, subjectes a calendaris d'aplicacions incertes i alienes al que és el ritme normal de l'activitat del sector. Falta una clara definició en les competències de les diverses administracions amb una remodelació de la Llei de bases de règim local, que resulta del tot imprescindible perquè els municipis puguin afrontar les seves responsabilitats reals, no tan sols les legals, en matèria cultural amb mitjans i recursos suficients, i donar resposta satisfactòria, tot abandonant les posicions de suplència per la desídia d'òrgans de l'administració de caràcter superior. Per tant, es considera imprescindible disposar d'un marc regulador estable, integrat per mesures coherents entre si, que estableixin objectius a llarg termini.

Les fórmules societàries de què es disposa en aquest període denoten la inexistència d'un marc jurídic que reculli de manera ajustada les especificitats del teixit empresarial del sector, un fet que condu-

eix a un constant equívoc entre els termes «empresa» i «companyia». Cada vegada amb més freqüència les companyies, per falta de recursos i d'estabilitat, es buiden de personal i es transformen, de fet, en una empresa sense nucli creatiu permanent, que contracta recursos humans de manera puntual per a la realització de produccions concretes; paral·lelament, les empreses que aconsegueixen estabilitat tendeixen a establir relacions estables i a llarg termini amb determinats equips creatius —o els integren en la pròpia organització.

És per això que caldria establir formes jurídiques a les quals es poguessin acollir les empreses teatrals, i estudiar la possibilitat d'un marc jurídic més ajustat a la naturalesa de l'activitat d'aquesta indústria que tingui en compte els diversos formats que pot adoptar. Salvant les diferències, caldria un tractament com el que s'ha possibilitat per als clubs esportius, amb el regim de societats anònimes esportives.

El tractament fiscal tampoc no es correspon a la necessitat de protecció a fi d'incentivar la reinversió dels beneficis obtinguts de l'activitat teatral, ja que es pateix una pressió excessiva comparada a la que s'exerceix en altres indústries culturals, aliena a la lògica de l'activitat del sector. En moltes ocasions, la normativa fiscal que s'aplica al teatre inclou formes de doble imposició. Les subvencions continuen sent gravades per impostos, que redueixen el seu efecte real sobre l'activitat del sector, a través de l'anomenada Llei de prorata, malgrat que existeix un dictamen de les autoritats comunitàries contrari a aquesta pràctica tributària, que condemna explícitament l'Estat espanyol per l'aplicació d'aquesta pràctica impositiva.

En el desenvolupament comercial de l'activitat teatral s'apliquen tipus diferents

d'IVA (7% sobre les entrades i 16% sobre la venda d'espectacles) sense que es puguin atribuir a cap raonament de lògica econòmica. Això produeix una greu distorsió en l'activitat de tots els agents i molt especialment del teatre públic que no pot repercutir l'IVA, el que significa que el pressupost del teatre públic està gravat en un 16% irrecuperable, minvant per tant els recursos per a aquesta activitat pública en un 16%. El sector teatral no té —com passa en d'altres sectors de l'activitat econòmica— incentius fiscals per a l'exportació.

Les Fundacions i la Llei de mecenatge en el període referit estan en situació de no aportar cap mesura d'incentivació a les institucions i a les empreses privades perquè desenvolupin accions de patrocini en el sector teatral.

El marc laboral tampoc no contempla prou les especificitats del mitjà, i caldria l'elaboració d'un marc laboral específic per als professionals dels sectors teatral, que homogeneïtzi les diferents situacions que actualment es registren, i que contempli, i sigui d'aplicació, en tots els àmbits de l'exercici de la professió.

Es detecta una manca de reglamentació laboral comú per al conjunt del sector per evitar la dispersió normativa, una manca d'adequació de les normes de prevenció i seguretat en l'activitat i una manca de normativa per ajudar a reduir la precarietat laboral, que hauria de contemplar fórmules incentivadores, a més d'una manca d'adequació concreta del sistema de seguretat social, que caldria que contemplés models diversos per donar respostes als diferents tipus d'estructures professionals.

En el terreny de la formació, manca d'aprovació de la Llei sobre ensenyaments artístics i la regulació de l'ensenyament als tècnics i gestors.